

جاهلیت مدرن از منظر مقام معظم رهبری (مد ظله العالی) و شناسایی و تحلیل نقش ناجا در مبارزه با آن

محمود آجرلویی^۱

مهدی نظری منظم^۲

چکیده

زمینه و هدف: «جاهلیت» غلبه و حاکمیت نیروی شهوت و غضب انسانی بر محیط زندگی انسان است. از لحاظ تاریخی به دو دوره «جاهلیت اولی» که مربوط به دوران قبل از بعثت رسول اکرم ﷺ و «جاهلیت ثانی» که مرتبط با وضعیت جامعه دوران آخرالزمان است، تقسیم می شود. جاهلیت مدرن و پیروان آن به دنبال حذف خدا از جامعه بشری و جایگزینی طاغوت و شیاطین به جای آن هستند. تعطیل شدن عقل و خرد در امور جامعه و جایگزین شدن حس و تجربه در زندگی انسان، از نمادهای بارز بازگشت جاهلیت به جامعه جهانی شمرده می شود. تحول در فطرت و سرشت انسانی و تغییر در هدف خلقت آدمی از دیگر اثرات مخرب و ویرانگر جاهلیت مدرن است.

روش تحقیق: این مطالعه به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی و با استفاده از روش توصیفی و تحلیل محتوا انجام شده است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: بر پایه یافته‌های این تحقیق: به تعبیر مقام معظم رهبری «جاهلیت» عبارت از غلبه و حاکمیت نیروی شهوت و غضب انسانی بر محیط زندگی است. در چنین وضعیتی جوامع انسانی، به شکلی درمی آیند که فضایل و ارزش‌های اخلاقی و انسانی در آن‌ها گم می شود و با دور شدن جامعه از معنویات، رفتارهای وحشیانه و رذیله‌ها به جای آن قرار می گیرند. شرایط کنونی کشورهای اسلامی، ناامنی، تفرج، فقر فضایل و حاکمیت رذائل، حاکمیت شهوت و غضب، کشتن انسان‌های بی گناه و سرکوب ملت‌ها، برادرکشی، تسلط گروه‌های تروریستی در کشورهای منطقه و... را نمونه‌هایی از جاهلیت مدرن امروز می دانند که نتیجه طراحی قدرت‌های استکباری و در رأس آن‌ها آمریکا است. به نظر مقام معظم رهبری برای در امان ماندن و ایستادگی در برابر جاهلیت مدرن، تمسک به قرآن و حفظ دو اصل «بصیرت» و «عزم و همت» لازم است. در ارتباط با مبارزه و برخورد نرم و سخت ناجا در برابر جاهلیت مدرن، بستر و ظرفیت‌های مناسبی در نیروی انتظامی وجود دارد که این نیرو می تواند با پیروی و تأسی از منویات و رهنمودهای حکیمانه، هوشمندانه و عالمانه مقام معظم رهبری، با مظاهر جاهلیت مدرن در ابعاد مختلف مقابله نماید.

واژه‌های کلیدی: جاهلیت مدرن، جاهلیت اولی، رهبری، اسلام، چالش‌های بشر، نیروی انتظامی.

۱. کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی و عضو هیئت علمی دانشگاه. h. ajorloo@chmail.ir

۲. دکترای جرم‌پایی و عضو هیئت علمی دانشگاه.

۱- مقدمه

«جاهلیت» در لغت، مصدر جعلی یا اسم مصدر به معنای حالت نادانی است (دهخدا، ۱۳۷۳: ۷/۵۶۶) و در اصطلاح به زمان فترت پیش از اسلام گفته می شود. مؤلف مجمع البحرین در این زمینه می نویسد: مراد از جاهلیت، حالتی بود که عرب پیش از اسلام در آن بسر می برد، یعنی حالت نادانی نسبت به خدا و پیامبران شرایع و فخر فروشی نسبت به پدران، نسب ها، غرور و مانند آن ها (شفیع سروستانی، به نقل از طریقی، ۱۳۸۹: ۷۸)

هرچند بین جاهلیت قبل از اسلام و جاهلیت مدرن، ویژگی های مشترک بسیاری وجود دارد که برای شرح و توضیح هر کدام از آن ها، نیاز به نوشتاری جداگانه است اما شناخت اجمالی این موضوع، اهمیت ویژه ای دارد و آشنایی با آن می تواند باعث شود که گرفتار ناهنجاری های جاهلیت مدرن نشویم. بیشتر رفتارهایی که در زمان جاهلیت قبل از اسلام بود، هم مخالف عقل و علم، و هم مخالف احکام الهی بود و این خود یکی از شاخص هایی است که طبق آن می توان بسیاری از مسائل را سنجید.

برای آشنایی با برخی از ویژگی های دوران جاهلیت قبل از اسلام به سخنان امیرالمؤمنین علیه السلام اشاره می کنیم. آن حضرت در خطبه ۹۵ نهج البلاغه این چنین می فرماید:

«بَعَثَهُ وَ النَّاسُ ضَلَّالٌ فِي حَيْرَةٍ وَ حَاطِبُونَ فِي فِتْنَةٍ قَدْ اسْتَهْوَتْهُمْ الْأَهْوَاءُ وَ اسْتَرَلَتْهُمْ الْكِبْرِيَاءُ وَ اسْتَخَفَّتْهُمْ الْجَاهِلِيَّةُ الْجَهْلَاءُ حَيَارَى فِي زَلْزَالٍ مِنَ الْأَمْرِ وَ بَلَاءٍ مِنَ الْجَهْلِ قِبَالِغٍ فِي النَّصِيحَةِ وَ مَضَى عَلَى الطَّرِيقَةِ وَ دَعَا إِلَى الْحِكْمَةِ وَ الْمُوعِظَةِ الْحَسَنَةِ» «خدا پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را هنگامی مبعوث فرمود که مردم در حیرت و سرگردانی بودند، در فتنه ها به سر می بردند، هوا و هوس بر آن ها چیره شده و خودبزرگ بینی و تکبر، آنان را به لغزش های فراوان کشانده بود، و نادانی های جاهلیت، پست و خوارشان کرده بود و در امور زندگی حیران و سرگردان بودند، و بلای جهل و نادانی دامن گیرشان شده بود. پس پیامبر ﷺ با نصیحت و خیرخواهی، نهایت تلاش را نمود و آنان را به راه راست راهنمایی، و از راه حکمت و موعظه نیکو، مردم را به خدا دعوت فرمود.»

همچنین در خطبه دوم نهج البلاغه این چنین می فرماید:

«و النَّاسُ فِي فِتْنٍ أَنْجَدَمَ فِيهَا حَبْلُ الدِّينِ وَ تَزَعَزَعَتْ سَوَارِي التِّقِينِ وَ اخْتَلَفَ النَّجْرُ وَ تَشَتَّتَ الْأُمْرُ وَ ضَاقَ الْمَخْرَجُ وَ عَمِيَ الْمَصْدَرُ فَالْهَدَى خَامِلٌ وَ الْعَمَى شَامِلٌ عَصَى الرَّحْمَنِ وَ نَصَرَ الشَّيْطَانَ وَ خَذَلَ الْإِيمَانَ فَانْهَارَتْ دَعَائِمُهُ وَ تَنَكَّرَتْ مَعَالِمُهُ وَ دَرَسَتْ سُبُلُهُ وَ عَفَتْ شُرُكُهُ أَطَاعُوا الشَّيْطَانَ فَسَلَكُوا مَسَالِكَهُ وَ وَرَدُوا مَنَاهِلَهُ بِهِمْ سَارَتْ أَعْلَامُهُ وَ قَامَ لِوَاؤُهُ فِي فِتْنٍ دَأَسَتْهُمْ بِأَخْفَافِهَا وَ طَبَّتْهُمْ بِأَطْلَافِهَا وَ قَامَتْ عَلَى سَنَابِكِهَا فِئْتُمْ فِيهَا تَائِهُونَ حَائِرُونَ جَاهِلُونَ مَفْتُونُونَ فِي خَيْرِ دَارٍ وَ شَرِّ جِيرَانٍ نُؤْمُهُمْ سُهْوٌ وَ كُحْلُهُمْ دُمُوعٌ بِأَرْضٍ عَالِمِهَا مُلْجَمٌ وَ جَاهِلِهَا مُكْرَمٌ» (نهج البلاغه: ۱۴۰) «خداوند پیامبر اسلام ﷺ را زمانی فرستاد که مردم در فتنه‌ها گرفتار شده، رشته‌های دین پاره شده و ستون‌های ایمان و یقین ناپایدار بود. در اصول دین اختلاف داشتند؛ امور مردم پراکنده و راه‌هایی دشوار بود و پناهگاهی وجود نداشتند. چراغ هدایت بی نور، و کوردلی همگان را فرا گرفته بود. خدای رحمان معصیت می‌شد و شیطان یاری می‌گردید. ایمان بدون یاور مانده و ستون‌های آن ویران و نشانه‌های آن انکار، راه‌های آن ویران و جاده‌های آن کهنه و فراموش شده بود. مردم جاهلی، شیطان را اطاعت می‌کردند و به راه‌های او می‌رفتند و در آبخور شیطان سیراب می‌شدند. با دست مردم جاهلیت، نشانه‌های شیطان، آشکار و پرچم او برافراشته گردید. فتنه‌ها، مردم را لگدمال کرده و با سم‌های محکم خود نابودشان کرده و پابرجا ایستاده بود؛ اما مردم حیران و سرگردان، بی‌خبر و فریب‌خورده، در کنار بهترین خانه (کعبه) و بدترین همسایگان (بت‌پرستان) زندگی می‌کردند. خواب آن‌ها بیداری، و سرمه چشم آن‌ها اشک بود؛ در سرزمینی که دانشمند آن لب فرو بسته و جاهل گرمی بود.»

با بررسی‌های به‌عمل آمده در اصول و اهداف هر دو نوع جاهلیت، می‌توان نقاط اشتراک و افتراقی را یافت. حذف خدا از جامعه بشری و تسلط بی‌قانونی از نقاط اشتراک آن‌ها است؛ تفاوت این دو جاهلیت در نبود علم نیست، نبود علم و دانش در گرایش به جاهلیت اولی مؤثر است اما در دوره جاهلیت ثانی دغدغه بشر نبود دانش نیست بلکه بشر امروزی بحران فقر دانش را طی کرده است بلکه به موازات رشد دانایی، چالش‌های انسانی و اخلاقی او هم توسعه یافته است.

- در راستای به دست آوردن و دستیابی به منظومه فکری و تدابیر مقام معظم رهبری درباره جاهلیت مدرن به دنبال پاسخگویی به سؤالاتی به شرح زیر هستیم:
- ویژگی‌ها و شاخص‌های جاهلیت ثانی - که برخی از مفسرین و فلاسفه از آن به «جاهلیت مدرن» نام می‌برند - از منظر مقام معظم رهبری چیست؟
  - راهکار معظم‌له در مورد برون رفت از جاهلیت مدرن کدام است؟
  - نقش ناچا در مبارزه با جاهلیت مدرن چیست؟
  - برخی سؤالات دیگر عبارت‌اند از:
  - جاهلیت به چه معناست؟
  - جاهلیت اولی با جاهلیت نوین چه تفاوتی دارد؟
  - جاهلیت اولی از منظر اسلام و آموزه‌های علوی دارای چه ویژگی‌هایی بوده است؟
  - از منظر مقام معظم رهبری جاهلیت مدرن چه نوع جاهلیتی است؟ چه شاخصه‌هایی دارد؟
  - آداب و رسوم آن کدام‌اند؟ چه تفاوتی با جاهلیت اعراب قبل از اسلام دارد؟ و چرا به جاهلیت نوین و یا مدرن معروف است؟
  - پاسخ به سؤالات دیگری که ذهن هر خواننده‌ای را به خود مشغول می‌سازد.

۲- پیشینه تاریخی

جاهلیت، در مفهوم کلی کلمه، بر اساس پیشینه‌ای تاریخی آن، به عصر قبل از ظهور اسلام اطلاق می‌شود اما امروزه این جاهلیت به شکلی مدرن با همان اثرات تخریبی و زیانبار خود، بازتولید شده است، با این تفاوت که منشأ این بازتولید، نه دنیای عقب‌مانده از توسعه، بلکه دنیای متمدن و توسعه یافته‌ای است که مدعی دفاع از ارزش‌ها و حقوق انسان‌ها است (امین‌زاده، ۱۳۹۴: ۲). جاهلیت بشر از لحاظ دوره تاریخی، به دو دوره جاهلیت اولی که مربوط به دوران قبل از بعثت رسول اکرم صلی الله علیه و آله است و جاهلیت ثانی که مرتبط با وضعیت جامعه دوران آخرالزمان است، تقسیم می‌کنند. در بازتولید جاهلیت اولی نقل است که امام باقر علیه‌السلام در تفسیر آیه ۳۳ سوره احزاب «... لا تَبْرَجَنَّ تَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى...» می‌فرماید: «سَتَكُونُ جَاهِلِيَّةً

أُخْرَى» «جاهلیت دیگری نیز به زودی اتفاق خواهد افتاد». امیرالمؤمنین علی علیه السلام نیز در حکمت ۳۶۹ نهج البلاغه، در تشریح شرایط جاهلیت مدرن می فرماید:

«روزگاری بر مردم خواهد آمد که از قرآن جز نشانی و از اسلام جز نامی باقی نخواهد ماند؛ مسجدهای آنان در آن روزگار آبادان، اما از هدایت ویران است...». خداوند متعال در بخشی از آیه ۳۳ سوره احزاب، خطاب به برخی از زنان پیامبر صلی الله علیه و آله می فرماید: «... لَا تَبْرَجْنَ تَبْرَجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى...» «همچون جاهلیت نخستین در بین مردم ظاهر نشوید». طبق نقل برخی مفسرین عبارت «جاهلیت اولی» به جاهلیت عصر قبل از پیامبر اسلام اشاره دارد.

کمتر کسی را می توان یافت که در مورد جاهلیت اعراب قبل از اسلام حرفی ننشیده باشد. مردم آن زمان، آداب و رسوم داشتند که در این آیه، به یکی از آن‌ها که عبارت از «تبرج» بود اشاره شده است. تبرج به این معناست که زنان عصر جاهلیت، «حجاب درستی نداشتند و دنباله روسری‌های خود را به پشت سر می انداختند به طوری که گلو و قسمتی از سینه و گردنبد و گوشواره‌های آنان نمایان بود. قرآن کریم در این آیه به زنها دستور می دهد که مانند زن‌های عصر جاهلیت رفتار نکنند (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۸۱: ۱۷/۲۹۰).

با استفاده از تعبیر «جاهلیت اولی» برخی از مفسران، این نکته را بیان کرده‌اند که این آیه یکی از پیشگویی‌های اعجاب‌آمیز قرآن است، زیرا خبر از جاهلیت دیگری می دهد که در آینده رخ خواهد داد. امام باقر علیه السلام در تفسیر این آیه شریفه می فرمایند: «سَتَكُونُ جَاهِلِيَّةً أُخْرَى» (مجلسی، ۱۴۰۳ ق: ۲۲/۱۸۹) «جاهلیت دیگری نیز به زودی اتفاق خواهد افتاد». پیامبر گرامی اسلام نیز در بیانی نورانی می فرماید: «بعثت بین جاهلیتین الأخرهما شر من أولهما» (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱) «من بین دو جاهلیت که دومین آن سخت‌تر از اولی است، برانگیخته شده‌ام». جاهلیت مدرن به دنبال حذف خدا از جامعه بشری و جایگزینی طاغوت و شیاطین به جای آن است. تحول در فطرت و سرشت انسانی و تغییر در هدف خلقت انسان، از دیگر اثرات مخرب و ویرانگر جاهلیت است. تعطیل شدن عقل و خرد در امور جامعه و جایگزین شدن حس و تجربه در زندگی انسان، از نمادهای بارز بازگشت جاهلیت در جامعه جهانی شمرده

می‌شود. امروزه ما شاهد جاهلیت نوع دوم هستیم که به جاهلیت «نوین و یا مدرن» معروف است.

۳- دوران نوین یا مدرن

دوران نوین، دوران مدرن یا مدرنیته در انگلیسی به جامعه جدید اطلاق می‌شود. مدرنیته دوره‌ای تاریخی است که بین سده پانزدهم میلادی تا سده بیستم را در بر دارد و واجد جنبش‌های متعدد فرهنگی و اجتماعی است. البته «یورگن هابرماس» فیلسوف مدافع مدرنیته بر این باور است که مدرنیته پروژه‌ای ناتمام است و هنوز به آخر نرسیده است. به‌طور کلی می‌توان منظور از مدرنیته را جامعه مدرن دانست.

از نظر تاریخی، دوران مدرن با دوره رنسانس آغاز و با عصر روشنگری و انقلاب فرانسه و ایده‌آلیسم آلمانی به‌عنوان گفتار کلیدی غرب تحکیم می‌شود. از ویژگی‌های این دوران می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- در این دوره، فردیت اعتلا یافته و سنت نقد می‌شود؛
- در این دوره، فرد خودمختار با ظهور یا ظهور به شکل سوژه دکارتی، خود را ارباب و مالک طبیعت اعلام می‌کند و به مفهوم پیشرفت و بینش فعلی از تاریخ ارزش و بها می‌دهد؛
- آگاهی فرد از فردیت خود؛
- جدایی دین از دولت؛
- تأکید بر آزادی‌های فردی؛
- افسون‌زدایی از جهان؛
- تأکید بر علم گالیله‌ای و نیوتونی همراه با انقلاب‌های علمی و صنعتی در غرب؛
- دوران عقل ابزاری (به‌معنای تسلط انسان بر طبیعت و سایرین از طریق به‌کارگیری علم و تکنولوژی)؛
- عقل انتقادی (به‌معنای تأکید بر سوژه خودمختار که شناسنده خود و جهان است و بر آزادی‌های فردی خود تأکید می‌کند (جهانبگلو، ۱۳۸۴: ۷۲).

۴- جاهلیت مدرن

اعراب زمان جاهلی به دلیل نداشتن علم کافی و پایبند نبودن به دستورات دینی، گرفتار برخی اعتقادات و همچنین انجام دادن برخی کارهایی می شدند که تا ابدیت همانند لکه ننگی بر پیشانی شان نقش بسته است.

امیرالمومنین علیه السلام در حکمت ۳۶۹ نهج البلاغه، گوشه‌هایی از اوضاع جاهلیت مدرن را این‌طور بیان می فرماید:

«بَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ لَا يَبْقَى فِيهِمْ مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رَسْمُهُ وَمِنَ الْإِسْلَامِ إِلَّا اسْمُهُ وَمَسَاجِدُهُمْ يَوْمئِذٍ عَامِرَةٌ مِنَ الْبِنَاءِ خَرَابٌ مِنَ الْهُدَى سُكَّانُهَا وَعِمَارُهَا شَرُّ أَهْلِ الْأَرْضِ مِنْهُمْ تَخْرُجُ الْفِتْنَةُ وَ إِلَيْهِمْ تَأْوِي الْخَطِيئَةُ يَرُدُّونَ مَنْ شَدَّ عَنْهَا فِيهَا وَيُسُوقُونَ مَنْ تَأَخَّرَ عَنْهَا إِلَيْهَا» «روزگاری بر مردم خواهد آمد که از قرآن جز نشانی و از اسلام جز نامی باقی نخواهد ماند. مسجدهای آنان در آن روزگار آبادان، اما از هدایت ویران است. مسجدنشینان و سازندگان بناهای شکوهمند مساجد، بدترین مردم زمین هستند که کانون هر فتنه و جایگاه هرگونه خطاکاری اند. هرکس از فتنه بر کنار است او را به فتنه بازگردانند و هرکس که از فتنه عقب مانده او را به فتنه‌ها کشانند».

همچنین پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در حدیثی طولانی برای سلمان فارسی، برخی از ویژگی‌های جاهلیت مدرن را این‌طور بازگو می فرماید: «ای سلمان! در آن موقعیت کارهای بد و ناپسند در بین مردم به صورت کارهای شایسته و پسندیده درآید و کارهای پسندیده و نیکو، به صورت کارهای نکوهیده و ناپسند جلوه کند. مردمان خیانت‌پیشه، مورد وثوق و اعتماد واقع شوند و به افراد امین و درستکار، نسبت خیانت داده شود و مرد دروغ‌گو را تصدیق کنند و به دروغ‌های او مهربانی و درستی بنهند و مرد راست‌گو را دروغ‌گو شمارند و به گفتار او ترتیب اثر ندهند... ای سلمان! در آن وقت مردها به مردها اکتفا می کنند و زنها به زنها اکتفا می نمایند... مردها خود را شبیه به زنان می کنند، و زنان خود را شبیه به مردان می نمایند؛ و افرادی که دارای رحم هستند و برای تولیدمثل آفریده شده‌اند که منظور زنان هستند سوار بر زین‌ها می شوند. پس بر آن زنان از امت من لعنت خدا باد... ای سلمان! در آن زمان

پرده عصمت مردم پاره می شود. محرمات الهی انجام می شوند. حریم عفاف دریده می گردد. معصیت‌های خدا رایج می شود. بدان و اشرار بر اختیار و خوبان تسلط پیدا می کنند و دروغ علناً رایج و در بین توده مردم شایع می شود. لجاج و خودسری و استکبار ظاهر می گردد و نیازمندی و احتیاج، همه توده‌ها را فرا می گیرد. مردم به لباس خود بر یکدیگر مباحثات می کنند. باران‌های فراوان در غیر فصل باران پیدا می شود. اشتغال به لهو و لعب از قبیل بازی کردن با باطل و آلات موسیقی را امری پسندیده و نیکو می‌شمرند. امر به معروف و نهی از منکر را گذشته از آنکه به جای نمی‌آورند، عملی نکوهیده و ناپسند می‌دانند. زمانه و وضعیت محیط در آن زمان به قدری انحطاط پیدا می‌کند که مردمان مؤمن و با ایمان راستین، در آن زمان، در بین مردم از تمام افراد امت پست‌تر و حقیرتر و ذلیل‌تر خواهند بود. در بین زاهدان و عابدان و در بین علما و نزدیکانشان حس بدبینی و بدخواهی ظهور نموده و پیوسته در صدد عیب‌جویی و ملامت یکدیگر برمی‌آیند (مجلسی، ۱۴۰۳ق).

اگر اعراب زمان جاهلیت بر اساس دلایل پوچ و پیش‌پاافتاده، به جان هم می‌افتادند و درگیری‌های قبیله‌ای و خونریزی‌های آن‌چنانی راه می‌انداختند، انسان‌های عصر جاهلیت مدرن نیز به بهانه‌های واهی و از سر غرور و تکبر به جان هم می‌افتند و با استفاده از علم و دانش و صنعت نظامی، در یک لحظه، چندین هزار انسان بی‌گناه را به خاک و خون می‌کشند. اگر در جاهلیت قبل از اسلام، تعصبات قومی و قبیله‌ای رؤسای قبایل، باعث می‌شد که بسیاری از قبایل به جان هم بیفتند، در این عصر نیز کسانی که دنیا را دهکده‌ای بیش نمی‌دانند و خود را رئیس آن دهکده و قبیله می‌خوانند، با سیاست‌های غلط خود بیشتر کشورهای دنیا را به جان هم می‌اندازند و با ایجاد تفرقه و اختلاف بین مردم کشورهای مختلف، امنیت و آرامش را از جامعه بشری سلب نموده‌اند.

اگر در زمان جاهلیت قبل از اسلام، زنان روسری‌های خود را طوری روی سرشان می‌گذاشتند که گردن و گردن‌بند و گوش و گوشواره‌هایشان پیدا بود، در این عصر نیز برخی با ادعای داشتن تمدن و فرهنگ، نه تنها با چادر و روسری سروکاری ندارند بلکه با کمال

افتخار، به برهنه بودن خود می‌بالند و فرهنگ برهنگی را ترویج می‌کنند. اگر چشمانمان را باز کنیم و طور دیگر به این عصر نگاه کنیم، ابوجهل‌ها و ابولهب‌ها و ابوسفیان‌های بسیار زیادی را می‌بینیم که در مسابقه جهل و نادانی، از سردمداران جاهلیت قبل از اسلام نیز گوی سبقت را ربوده‌اند؛ اما انسان‌ها، در جامعه امروزی با ادعای علم و دانش و پیشرفت‌های صنعتی و فناوری و داشتن هزاران دانشگاه و مراکز معتبر علمی، روزبه روز در منجلاب گناه و فساد و طغیان و بی‌بندوباری فرو می‌روند. هرچند بشر امروزی، روزبه‌روز قله‌های علم و صنعت و فناوری را فتح می‌کند و مغرورانه ادعا دارند که همه‌کاره است اما به خاطر روی برگرداندن از معنویات و دستورات الهی و فاصله گرفتن از امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف که حجت خداوند بر روی زمین است، روزبه‌روز گمراه تر می‌شود و در دره‌های هولناک جاهلیت مدرن سقوط می‌کند.

۵- مؤلفه‌های جاهلیت مدرن و مصادیق آن

پندارهای باطل، احکام جاهلانه، تعصب و تبرج از جمله مؤلفه‌های فرهنگ جاهلیت هستند که در قرآن مذمت شده‌اند. باید در نظر داشت که مؤلفه‌های مذکور، محدود به زمان یا مکان خاصی نیستند، از این رو در هر زمان یا مکانی که مجال بروز یابند، سازنده فرهنگ جاهلیت خواهند بود؛ بنابراین، با در نظر گرفتن مؤلفه‌های قرآنی جاهلیت می‌توان رد پای فرهنگ جاهلی را در دنیای مدرن امروزی جستجو کرد و آن را «جاهلیت مدرن» نامید. در این بخش، مؤلفه‌های قرآنی جاهلیت با عنایت به مصادیق امروزی آن، مورد واکاوی قرار می‌گیرد و نقش نیروی انتظامی با عنایت به وظایف و مأموریت‌های این نیرو در ارتباط با مبارزه با مظاهر فساد که جاهلیت مدرن یکی از مصادیق آن می‌تواند باشد، بررسی می‌شود.

۵-۱- پندارهای جاهلانه

از جمله عناصر سازنده فرهنگ جاهلیت در قرآن، پندارهای باطلی است که خداوند از آن‌ها به «ظَنُّ الْجَاهِلِيَّةِ» تعبیر فرموده است: «...يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ...» «...آن‌ها گمان‌های نادرستی، همچون گمان‌های دوران جاهلیت درباره خدا داشتند...» (آل عمران، ۱۵۴).

پندارهای جاهلانه شامل سوءظن، گمان‌های باطل و باورهای خرافی و شرک‌آمیزی می‌شوند که ناشی از خودپسندی و توجه به حیات مادی هستند و درنهایت، اثری جز عدم آرامش وطمأنینه در فرد نخواهند گذاشت.

بنابراین، اگر توجه به حیات مادی، سبب ظهور اوهام و پندارهای باطل در عصر جاهلیت اولی بود، در عصر حاضر نیز تعبیر اومانستی از انسان، انسان‌محوری و مادی‌گرایی که زیربنای تفکر تمدن جدید است، سبب پیدایش یک فرهنگ جاهلانه مُدرن شده است. بر این پایه است که بشر مرفه امروزی، تاب‌رهایی از دام ظنون و اوهام ناشی از تفکر مذکور را ندارد و در اضطراب و افسردگی به سر می‌برد. صرف سالیانه میلیاردها دلار داروهای آرام‌بخش تنها در ایالات متحده (مولانا، ۱۳۹۰: ۵۴) خود مؤیدی بر این ادعاست.

۵-۲- تعصّب

با عنایت به آیه «إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ...» (به خاطر بیاورید) هنگامی را که کافران در دل‌های خود خشم و نخوت جاهلیت داشتند...» (فتح، ۲۶).

تعصّب و خشم شدید، به‌عنوان مؤلفه‌ای دیگر از فرهنگ دوران جاهلیت به شمار می‌رود. تعصّب حاکم بر عصر جاهلیت، در جوامع مُدرن امروزی نیز به شکل‌های مختلف ظهور یافته و مؤلفه‌ای دیگر از جاهلیت مُدرن را نمایان ساخته است. امروزه عقل‌گرایی صرف، گونه‌ای از تعصّب جاهلی است که پیروی از عقل بشر را به‌تنهایی کافی دانسته و درنهایت، به انسان‌محوری (اومانیسم) انجامیده است. هرچند عقل، عنصری اساسی در شناخت حقّ و حقیقت و عامل مهمی در پیشگیری از تعصّب و تحجّر است، لیکن عقل‌گرایی صرف، خود پوشاننده حقیقت و سازنده گونه‌ای مُدرن از تعصّب جاهلی است. بر پایه چنین اعتقادی، فکر آخرت، دنیا را در نظر معتقد خوار نشان می‌دهد و او را از اندیشه توسعه‌منحرف می‌سازد (داوری اردکانی، ۱۳۸۴: ۱۳۲).

۵-۳- احکام جاهلیت

با عنایت به آیه شریفه «أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ...» (مائده، ۵۰) «آیا آن‌ها حکم جاهلیت را

(از تو) می‌خواهند؟...» حکم جاهلی را می‌توان از دیگر مؤلفه‌های عصر جاهلیت دانست. در تفاسیر روایی شیعه، به روایتی از امام حسین و امام باقر علیهما السلام استناد شده است که ایشان می‌فرمایند: «الْحُكْمُ حُكْمَانِ: حُكْمُ اللَّهِ وَ حُكْمُ الْجَاهِلِيَّةِ» (بحرانی، ۱۴۱۶ق: ۲/ ۳۱۲).

بر این اساس، حکم جاهلیت به حُکمی تعبیر می‌شود که در مقابل حکم خداوند وضع شود. باید در نظر داشت که نظام اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی عصر جاهلیت نیز بر پایه چنين احکامی پایه‌ریزی شده بود و این در حالی است که احکام جاهلی در ساختار جوامع امروزی، نقشی کلیدی دارد و بسیاری از مناسبت‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، بشر امروزی را سازمان‌دهی کرده است.

۵-۳-۱- احکام اقتصادی

بخشی از احکام عصر جاهلیت بر مبنای منافع اقتصادی گروه یا قبیله‌ای خاص وضع می‌شد که نتیجه‌ای جز رواج فساد، ارتشاء و... در جامعه نداشت. براین اساس، برخی از مصادیق آن در جوامع امروزی در این بخش مورد توجه قرار گرفته است.

۵-۴- رباخواری

ستون فقرات اقتصاد عرب جاهلی را نظام رباخواری تشکیل می‌داد. ایشان به قصد توجیه ربا، یک حُکم کلی وضع کرده بودند که عبارت بود از «...قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا...» (بقره، ۲۷۵) «گفتند: دادوستد هم مانند ربا است (و تفاوتی میان آن دو نیست)». به عنوان نمونه در مدّت بیست سال (۲۰۰۸-۱۹۹۸) در آمریکا، ثروتمندان ثروتمندتر و فقیران فقیرتر شده‌اند. شکاف طبقاتی در آمریکا، برخلاف افزایش کلی درآمد ملی، بیشتر شده است و در عین حال، شرکت‌های غول‌آسای ملی و فراملی، واحدهای کوچک و متوسط را که در گذشته، پشتوانه جامعه آمریکا بوده‌اند، در خود ادغام کرده‌اند (مولانا، ۱۳۹۰: ۶۵). پس از وقوع بحران اقتصادی غرب در سال ۲۰۰۸ میلادی، روزنامه واشنگتن پست در مقاله‌ای با عنوان «اقتصاد ورشکسته»، بحران اقتصادی غرب را به معنای جامع و وسیع آن، ورشکستگی اقتصاد مُدرن نامید (همان: ۶۸).

۵-۵- برده‌داری

برده‌داری نیز بخشی از ساختار اقتصادی دوران جاهلیت محسوب می‌شود. ایشان برده‌ها را به‌عنوان کالا خرید و فروش می‌کردند و این امر قواعد و احکام خاص خود را داشت. وضع قوانین جدید برده‌داری در اسلام به تدریج منجر به الغای آن شد که یکی از محققان معاصر از آن به «نسخ تمهیدی زمان‌بندی شده» تعبیر کرده است (معرفت، ۱۳۸۸: ۱۵۷). باید در نظر داشت که امروزه و در قرن بیست و یکم هنوز در کشورهای پیشرفته دنیا برده‌داری رایج است. پدیده قاجاق زنان بعد از قاجاق اسلحه و مواد مخدر، سومین تجارت پرمفعت و غیرقانونی جهان به‌شمار می‌رود (همشهری آنلاین، ۱۳۸۷/۶/۲۶: کد مطلب: ۶۳۵۱۴).

۵-۶- وضع احکام جدید

بر هم زدن ماه‌های حرام را باید نمونه‌ای دیگر از وضع احکام بر اساس هوی و هوس و به‌منظور منفعت اقتصادی در مقابل حکم خداوند در عصر جاهلیت دانست که خداوند در قرآن از آن به زیادت در کفر تعبیر فرموده است: «إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ...» (توبه، ۳۷) «نسیء [جابه‌جا کردن و تأخیر ماه‌های حرام]، افزایشی در کفر (مشرکان) است...».

ایشان هر ساله پس از انجام مناسک حج، ترتیبی برای ماه‌های حرام معین می‌کردند و وضع چنین قانونی گاه به‌قصد کشتار و تجارت و گاه بدین هدف بود که موسم حج در فصلی معتدل قرار گیرد و از این طریق خرید و فروش رونق گیرد (جعفری، بی‌تا: ۱/ ۴۸۱).

در دنیای مُدرن امروزی نیز وضع احکام و تعهدات در راستای منفعت اقتصادی بعضی از کشورها صورت می‌گیرد و مصداقی دیگر از جاهلیت مُدرن را به نمایش می‌گذارد. امروزه گسترش سلاح‌های کشتار جمعی افزون بر افزایش توان نظامی کشورها، خود به‌عاملی برای جنگ‌افروزی میان کشورهای دیگر محسوب می‌شود تا با توسل به این شیوه، بازار خرید و فروش اسلحه نیز رونق یابد. ایشان تعهد به معاهدات و قوانین بین‌المللی را برای دیگر کشورها لازم و برای خود داوطلبانه می‌دانند. وضع احکام جاهلی گاه در ساختار فرهنگی و اجتماعی نظام جاهلیت صورت می‌گرفت که از جمله مصداق آن می‌توان به مردارخواری و

فساد اخلاقی اشاره کرد که در جوامع امروزی نیز مشاهده می‌شود.

۵-۲- شراب، قمار و فساد اخلاقی

نظام فرهنگی و اجتماعی جاهلیت افزون بر مردارخوری، به ناهنجاری‌های دیگری نیز دچار بوده است. شراب‌خواری، قمار، روابط نامشروع جنسی و هم‌جنس‌گرایی در جامعه آن روز حرمتی نداشت، بلکه سازنده بخشی از جامعه جاهلیت به‌شمار می‌رفت. امروزه تنها قمار و شراب نیست که سبب ایجاد فحشا در جوامع مُدرن شده است، بلکه رواج انواع جدید مواد مخدر با اشکال مختلف سبب ایجاد ناهنجاری‌های فراوان، جرائم، فحشا و فجایع گوناگون جدیدی شده است. امروزه «شیشه» به‌عنوان یک واژه جدید به واژگان جنایی کشورها اضافه شده است. اداره دارو و جرم آمریکا اعلام کرد که میزان مصرف این دارو از سه درصد در سال ۱۹۹۶ میلادی به ۴ درصد در سال ۲۰۰۶، و در برخی از ایالات مانند هاوایی این میزان به ۴۸/۲ درصد رسیده است. همچنین در کشورهای اروپایی سوئد، فنلاند، چک و اسلواکی و کانادا، آمار مصرف‌کنندگان شیشه از بیست درصد ساکنان این نواحی تا شصت درصد بوده است (<http://www.drugfreeworld.org>).

۵-۸- تبرج

خداوند در آیه «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى...» «و در خانه‌های خود بمانید و همچون دوران جاهلیت نخستین (در میان مردم) ظاهر نشوید...» (احزاب، ۳۳)، از زنان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌می‌خواهد که همانند جاهلیت اولی تبرج نکنند. غالب مفسران «تبرج» را «خروج از خانه و راه رفتن با ناز و کرشمه و تبختر در حضور مردان» می‌دانند (ر.ک؛ جصاص، ۱۴۰۵: ق: ۲۳۰/۵؛ بیضاوی، ۱۴۱۸: ق: ۲۳۱/۴ و خازن بغدادی، ۱۴۱۵: ق: ۶۲۰/۳). بعضی دیگر معتقدند که حقیقت «تبرج»، «اظهار زینت» است و هر آنچه را که اظهار کردنش قبیح باشد، شامل می‌شود (ر.ک؛ نحاس، ۱۴۲۱: ق: ۲۱۵/۳ و کاشانی، ۱۳۳۶: ۲۸۳/۷).

در جهان امروزی از «تبرج جاهلیت» به آزادی زنان تعبیر می‌شود و با شعارهای فمینیستی در جستجوی حقوق ازدست‌رفته زنان و بازگرداندن آن به ایشان است. یکی از محققان معاصر

معتقد است که پس از گسترش اومانیسیم و تبدیل آن به رکنی از ارکان اصلی تفکر غربی، زن مبدل به کالایی شده است که ارزش آن به اندازه لذت بخشی آن است. براین اساس، زن دیگر آن انسانی نیست که امانت دار الهی است. او فقط تن است و ارزش او به اندازه تن اوست. وی همچنین زنده بودن مرد امروزی را نیز در گرو نگاه به زن می داند و آنگاه به این اشاره می کند که دست کم یک سوم مجلات میزهای روزنامه فروشان غربی چشم نامه است که تیراژی افزون تر از بقیه مجلات دارند (حداد عادل، ۱۳۷۰: ۱۱ و ۱۳)؛ البته جلوه گری منحصر در زنان نیست و تنها لباس زنان نیست که تابع رابطه چشم و جسم است بلکه لباس مردان نیز هست. تصادفی نیست که کت و شلوار مردانه غربی که همگان امروزه آن را می پوشند، این اندازه چسبیده به تن و به اصطلاح قالب تن است؛ پس این میل به نمایاندن تن است که حتی لباس مردان را نیز این قدر تنگ می سازد و به تن می چسباند (همان: ۱۲).

۶- مقام معظم رهبری و جاهلیت مدرن

۶-۱- گم شدن فضائل و حاکمیت ردائل با وجود پیشرفت های مادی

مقام معظم رهبری در مورد چالش های امروز جامعه بشری با وجود توسعه دانش در غرب می فرماید: «جاهلیت در معنای وسیع، عبارت است از غلبه و حاکمیت نیروی شهوت و غضب انسانی بر محیط زندگی؛ این می شود جاهلیت. جاهلیت یعنی جوامع انسانی، تحت تأثیر تمایلات شهوی و غضبی به شکلی دربیاید که فضائل در آن گم بشود و ردائل حاکم بشود؛ این می شود جاهلیت» (۱۳۹۴/۰۲/۲۶).

۶-۲- شناختن روابط انسانی و تبعیض

اگر بشر به دانش های مختلفی دست پیدا کند، اما روابط صحیح انسانی را نشناسد، دچار جهالت است. اگر بشر به اوج علم هم برسد، اما از لحاظ حقوق و احکام، معتقد به دو گونه انسان و دو طبقه بشر باشد، این بشر جاهل است. (۱۳۷۰/۱۱/۱۲).

۶-۳- وجود ظلم و جور و ستم

اگر بشریت به پیشرفت های مادی هم برسد، اما بنای زندگی، بنای ظالمانه ای باشد، زورگویی

بر زندگی مردم حاکم باشد؛ قدرت‌های قوی، ضعفا را پایمال کنند، در دنیا نور معرفت و انسانیت نباشد، فریب در دنیا رایج باشد، باز هم همان جاهلیت است؛ این‌هاست آن بلاهایی که بشر را دچار بدبختی و تیره‌روزی می‌کند.

۶-۴- حاکمیت شهوت و غضب

رهبر معظم انقلاب شهوت‌رانی و هم‌جنس‌بازی را بخش دیگری از ارمغان تمدن امروز دانسته و می‌فرماید: «جاهلیت، امروز هم در دنیا وجود دارد؛ ما باید چشمان را بازکنیم و جاهلیت را بشناسیم؛ امروز هم عیناً همین معنا وجود دارد، شهوت‌رانی بی‌حساب، بی‌مهار، بی‌منطق. امروز منطق شهوت‌رانی در دنیای غرب «تمایل» است؛ می‌گوییم چرا هم‌جنس‌بازی را، هم‌جنس‌گرایی را ترویج می‌کنید؟ می‌گویند خب، این‌یک تمایل بشری است؛ این منطق‌اشان است».

۶-۵- کشتن انسان‌های بی‌گناه و سرکوب ملت‌ها

رهبر انقلاب اسلامی می‌فرماید: «همین‌ها که در عرصه شهوت‌رانی هیچ خط قرمزی ندارند و در باب شهوات جنسی و شهوات گوناگون بشری، ایستادگی و توقف نمی‌کنند و پیش می‌روند، نوبت به قساوت که می‌رسد، همان وضعیت را انسان اینجا هم مشاهده می‌کند: انسان‌ها را می‌کشند، بی‌گناه‌ها را می‌کشند، بدون هیچ جرمی ملت‌ها را مورد سرکوب قرار می‌دهند؛ این جاهلیتی است که امروز وجود دارد، جاهلیت مدرن» (۱۳۹۴/۰۲/۲۶).

۶-۶- جاهلیت مدرن، خطرناک‌تر از جاهلیت اولی

رهبر انقلاب اسلامی در دیدار جمعی از مسئولان و کارگزاران نظام، سفرای کشورهای اسلامی و قشرهای مختلف مردم، با تأکید بر لزوم بهره‌گیری از درس‌های بعثت برای مقابله هوشیارانه با جاهلیت مدرن امروز که بسیار خطرناک‌تر و مجهزتر از جاهلیت قبل از اسلام است، استکبار و در رأس آن آمریکا را عامل اصلی شکل‌گیری «جاهلیت مدرن» دانستند و گفتند: تجربه ۳۵ سال گذشته جمهوری اسلامی ایران، نشان داده است که امت بزرگ اسلامی با حفظ دو اصل «بصیرت» و «عزم و همت» می‌تواند در مقابل این جاهلیت بایستد و آن را

شکست دهد (درویشی، ۱۳۹۴: ۵).

رهبر انقلاب اسلامی با تبریک عید بزرگ و تاریخی مبعث به ملت ایران و مسلمانان جهان و همه انسان‌های آزاده، بشریت را نیازمند درس‌های مبعث و بازخوانی این درس‌ها دانستند: مبعث پیامبر ﷺ برای مقابله با جاهلیتی بود که نه فقط مخصوص جزیره‌العرب، بلکه بر امپراتوری‌های آن روز دنیا نیز حاکم بود (همان: ۶).

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای دو عنصر اصلی این جاهلیت را «شهو» و «غضب» برشمردند و خاطر نشان کردند: اسلام در آن زمان به مقابله با عرصه و سیعی از گمراهی در زندگی انسان‌ها پرداخت که از یک طرف ناشی از شهوات نفسانی و جنسی مهارگسیخته و از طرف دیگر ناشی از حاکمیت غضب و قساوت ویرانگر بود.

ایشان با اشاره به بازتولید جاهلیت دوران قبل از اسلام در عصر کنونی، بر همان دوپایه «شهو» و «غضب»، افزودند: امروز نیز شاهد شهوترانی بی‌منطق و بی‌مهار و قساوت و کشتار بی‌حدومرز هستیم با این تفاوت که جاهلیت کنونی متأسفانه مجهز به سلاح علم و دانش شده و بسیار خطرناک‌تر است (درویشی، ۱۳۹۴: ۷).

رهبر انقلاب اسلامی تأکید کرده‌اند: البته در مقابل، اسلام نیز مجهز‌تر و نیروی عظیم اسلامی با استفاده از ابزارهای گوناگون در دنیا گسترده شده و امید به موفقیت نیز بالاست اما شرط آن «بصیرت» و «عزم و همت» است.

۶-۷- زورگویی از طریق سوءاستفاده از ابزار علم

بهره‌برداری از علم و دانش در راستای سیاست‌های توسعه‌طلبانه غرب، شاخصه دیگر جاهلیت مدرن از نظر آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای است که در همین مورد اشاره داشته‌اند: امروز جاهلیت، مسلح و مجهز است به سلاح علم، به سلاح دانش؛ یعنی علم که مایه رستگاری انسان باید باشد، وسیله‌ای شده است برای تیره‌روزی انسان، برای بدبختی جوامع بشری. آن‌کسانی که امروز به دنیا دارند زور می‌گویند، با تکیه به فراورده‌های دانش خود است که دارند زور می‌گویند؛ این سلاحی که دارند ساخته شده و فراورده دانش است، ابزارهای اطلاعاتی که

دارند، ابزارهای امنیتی که دارند، ابزارهای عظیم تبلیغاتی که دارند، این‌ها فرآورده‌های علم است؛ همه آن‌ها در خدمت همان شهوت و غضب است (۱۳۹۴/۰۲/۲۶).

۶-۸- تبرج زنانه

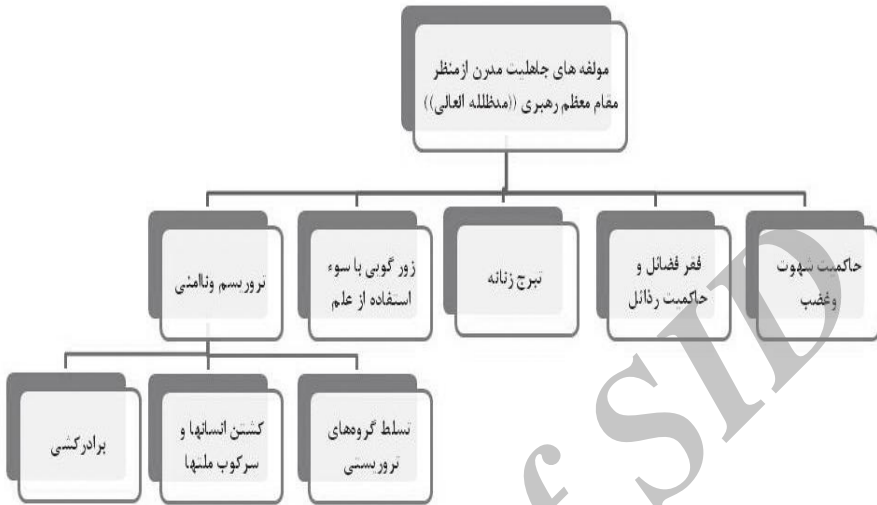
خدای متعال در قرآن یکی از مصادیق جاهلیت را تبرج می‌داند؛ تبرج صرفاً به معنای آرایش نیست بلکه ریشه آن «برج» است که در عرب به خودنمایی و سرکشی که توأمان با هم هستند برج می‌گویند. در تبرج، تظاهر موج می‌زند و در کنار این دو، ریا وجود دارد که هر سه این‌ها مصداق بارز جاهلیت است (صالحی، ۱۳۹۴: ۳). یکی از نشانه‌های جاهلیت اولی، تبرج زنانه است. امروز یکی از عمده‌ترین مظاهر تمدن غربی، همین تبرج است؛ این همان جاهلیت است، منتها جاهلیتی که توانسته است خود را با سلاح تبلیغات مدرن مجهز بکند، حقایق را از چشم مردم بپوشاند؛ این‌ها را باید ما مسلمان‌ها بفهمیم، این‌ها را باید بدانیم (۱۳۹۳/۰۳/۰۶). چه در جاهلیت قدیم و چه در جاهلیت قرن بیستم سعی کرده‌اند که زن را تحقیر و کوچک کنند و او را دل‌بسته به همین زخارف و زینت‌های ظاهری معرفی نمایند (۱۳۶۸/۱۰/۲۶).

۶-۹- لزوم بهره‌گیری از درس‌های بعثت

ایشان با تأکید بر لزوم بهره‌گیری از درس‌های بعثت برای مقابله هوشیارانه با جاهلیت مدرن امروز، استکبار و در رأس آن آمریکا را عامل اصلی شکل‌گیری «جاهلیت مدرن» دانسته‌اند. ایشان تصریح کرده‌اند که با حفظ دو اصل «بصیرت» و «عزم و همت» می‌توان در مقابل این جاهلیت ایستاد و آن را شکست داد.

۶-۱۰- نمونه‌هایی از جاهلیت مدرن

رهبر معظم انقلاب پدیده‌هایی چون تروریسم و ناامنی، برادرکشی و تسلط گروه‌های تروریستی در کشورهای منطقه را به‌عنوان نمونه‌هایی از جاهلیت مدرن نام می‌برد که محصول طراحی قدرت‌های استکباری و در رأس آن‌ها آمریکا است. آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای ادعاهای دروغین آمریکا در مبارزه با تروریسم و درعین حال حمایت از گروه‌های تروریستی را از مصادیق جاهلیت مدرن برمی‌شمارد.

شکل (۱) مدل مفهومی تحقیق: مؤلفه های جاهلیت مدرن از منظر مقام معظم رهبری

۷- راهکار مقام معظم رهبری برای در امان ماندن از جاهلیت ثانی

راه های رهایی از جاهلیت مدرن و در امان ماندن از چنین فتنه هولناکی که امروزه گریبان گیر جامعه بشری شده است تسلیم شدن در برابر قرآن است. نسخه علاج مشکلات کنونی، تسلیم بودن در برابر دستورات قرآن و تسلیم نشدن در برابر تحمیل های جاهلیت مدرن و مقاومت در برابر زورگویی های این جاهلیت است. روی آوردن به سوی امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف، راه نجات انسان از جاهلیت مدرن است و تا زمانی که بشریت امروز از حجت خدا روی گردان باشد، روز به روز بر جهالتش افزوده می شود.

عدم شناخت و معرفت نسبت به امام معصوم یکی از مهم ترین عوامل بروز و گسترش جاهلیت است. اگر کسی امام زمان خود را نشناسد و نتواند با امام زمان خویش پیوند و رابطه داشته باشد، به جاهلیت مبتلا می شود و زندگی جاهلانه ای خواهد داشت. وقتی که زندگی یک شخص جاهلانه شد، مرگ او نیز مرگ جاهلی است زیرا عاقبت زندگی جاهلانه، مرگ جاهلی است. به همین خاطر پیامبر گرامی اسلام ﷺ می فرماید: «مَنْ مَاتَ وَلَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ

قال چهاردهم - شماره ۴۲ - زمستان ۱۳۹۶

مِیْتَةً جَاهِلِیَّةً» «کسی که بمیرد و امام زمانش را نشناسد، مرگش مرگ جاهلیت است».

اما اگر کسی پیوند معنوی با اهل بیت داشته باشد و در هر دورانی که زندگی می کند، امام زمان خودش را به خوبی بشناسد و به این حقیقت اعتقاد داشته باشد که آن حضرت بر تمامی اعمال و گفتارش آگاهی و احاطه دارد، از اعمال و رفتارهای جاهلانه گریزان است.

پس هر کسی در هر دورانی زندگی می کند برای این که از جاهلیت و زندگی جاهلانه رهایی پیدا کند، ناچار است که به اهل بیت رجوع کند چنانکه حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها به صراحت خطاب به مهاجران و انصار این چنین فرمودند که: «فَلَا هِجْرَةَ إِلَّا إِلَيْنَا، وَلَا نُصْرَةَ إِلَّا لَنَا، وَلَا اتِّبَاعَ إِلَّا بِإِحْسَانٍ إِلَّا بِنَا، وَمَنْ ارْتَدَّ عَنَّا فَأَلَى الْجَاهِلِیَّةِ» «هجرت جز به سوی ما نیست و نصرت و یآوری جز برای ما نیست و احسان جز درباره ما نیست و هر کس از ما روی بگرداند به جاهلیت باز گشته است».

همچنین انس ابن مالک می گوید: «نَظَرَ النَّبِيُّ إِلَیَّ عَلِیِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فَقَالَ يَا عَلِیُّ مَنْ أَبْغَضَكَ أَمَاتَهُ اللَّهُ مِیْتَةً جَاهِلِیَّةً» «رسول خدا ﷺ به امام علی نگاه کرد و فرمودند: «ای علی هر کس با کینه نسبت به تو بمیرد به مرگ جاهلیت مرده است».

با توجه به علم پیامبر اکرم ﷺ و آگاهی ایشان از آینده، نسبت به جاهلیتی که در آینده به وجود می آید، خبر داده است، جاهلیتی که در دوران امامت فرزندش مهدی به وجود می آید و به مراتب سخت تر از جاهلیت قبل از بعثتش است و جاهلیتی است که بسیاری از انسانها به آن مبتلا می شوند. بنابراین برای رهایی از این چنین بلای عظیمی، یک هشدار جدی داده اند که این هشدار، راهکاری اساسی برای در امان ماندن از جاهلیت مدرن است و آن پیوند با مقام ولایی حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه الشریف با این بیان که: «مَنْ أَنْكَرَ الْقَائِمَ مِنْ وَوَلَدِي فِي زَمَانِ غَيْبَتِهِ مَاتَ مِیْتَةً جَاهِلِیَّةً» «هر کس قائم از فرزندان مرا انکار نماید، به مرگ جاهلیت می میرد». چه بسیار کسانی که در این روزها منکر حضرت مهدی عجل الله تعالی فرجه

الشریف هستند؛ درحالی که یکی از مهم ترین راه های رهایی از جاهلیت مدرن، آشنایی بیشتر با امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف و خارج نشدن از دایره ولایت آن حضرت است. اگر کسی از دایره ولایت امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریف خارج شود و امامت آن حضرت را نپذیرد، در بیابان مرگبار جاهلیت مدرن هلاک می شود. هر چند که خود را دوستدار علم و دانش معرفی نماید و همواره به دنبال مباحث و مسائل علمی باشد و یا جزء علما و بزرگان دینی محسوب شود.

به همین خاطر در روایات آمده است که وقتی که امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف ظهور می کند برخی از عالمان دینی که به واسطه عدم شناخت آن حضرت، دچار جاهلیت مدرن شده اند، با استفاده از آیات قرآن کریم با امام زمان عجل الله تعالی فرجه الشریف مجادله و مبارزه می کنند. امام صادق علیه السلام در این زمینه می فرمایند:

«إِنَّ قَائِمَنَا إِذَا قَامَ اسْتَقْبَلَ مِنْ جُهَلِ النَّاسِ أَشَدَّ مِمَّا اسْتَقْبَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ ص مِنْ جُهَالِ الْجَاهِلِيَّةِ قُلْتِ وَ كَيْفَ ذَلِكَ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ أَتَى النَّاسَ وَ هُمْ يَعْبُدُونَ الْحِجَارَةَ وَ الصُّخُورَ وَ الْعِيدَانَ وَ الْخَشَبَ الْمُنْحَوْتَةَ وَ إِنَّ قَائِمَنَا إِذَا قَامَ أَتَى النَّاسَ وَ كُلُّهُمْ يَتَأَوَّلُ عَلَيْهِ كِتَابَ اللَّهِ يَحْتَجُّ عَلَيْهِ بِهِ ثُمَّ قَالَ أَمَا وَ اللَّهُ لَيَدْخُلَنَّ عَلَيْهِمْ عَذَابُهُ جَوْفَ بُيُوتِهِمْ كَمَا يَدْخُلُ الْحَرُّ وَ الْقُرُّ» «همانا قائم ما با جاهلان بسیار سرسخت تری نسبت به جاهلانی که رسول خدا صلی الله علیه و آله در دوران جاهلیت با آن ها برخورد داشت، روبه رو می شود و متحمل رنج و سختی بیشتری خواهد شد»؛ گفتم: چگونه چنین چیزی ممکن است؟ فرمودند: «رسول خدا در حالی به پیامبری برانگیخته شد که مردم سنگ، صخره و مجسمه های چوبی را می پرستیدند، اما قائم ما هنگامی قیام می کند که همه مردم برای مقابله با او به تأویل کتاب خدا و احتجاج به آن متوسل می شوند».

شکل (۲) مدل مفهومی تحقیق: راهکارهای مقام معظم رهبری درباره مبارزه با جاهلیت مدرن

بر اساس قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۶۹/۰۴/۲۶، ناجا دارای وظایف و مأموریت‌های ۲۶ گانه مصرّح است که با بررسی و مطالعه مأموریت‌های پیش‌بینی شده و تطبیق مصادیق و مؤلفه‌های جاهلیت مدرن با این مأموریت‌ها به بررسی حوزه مأموریت‌ها و وظایف ناجا در مبارزه با هر یک از این مصادیق می‌پردازیم.

قبل از ورود به مباحث مرتبط با وظایف و مأموریت‌های ناجا در حوزه مبارزه با مظاهر فساد، به‌عنوان نماد بروز و ظهور جاهلیت مدرن، توجه به بند ۲۶ ماده ۴ قانون نیروی انتظامی درباره ضرورت صیانت فضای مأموریتی و کارکنان سازمان با عنوان «تلاش مداوم و مستمر به سوی حاکمیت کامل فرهنگ و ضوابط اسلامی در نیروی انتظامی» نشان از اهمیت موضوع و بیانگر این امر مهم است که مبارزه در جبهه و جایگاه کارگزار حکومت اسلامی ابتدا باید خود

را از آسیب‌های احتمالی فساد با مصداق جاهلیت مدرن که حرکت نرم و موریانه‌وار دشمن و استکبار در استحاله فکری و اعتقادی عوام و حتی در مواردی خواص جامعه است، ایمن سازی و مصون از لغزش و انحراف قرار دهد تا بتواند مأموریت و وظیفه مبارزه با پدیده شوم جهل و نادانی که از ثمرات و مولودات نامشروع مدرنیته غرب است را با تمسک به فرهنگ اصیل دینی و ضوابط اسلامی و الهی به فرجام نیکو برساند.

برابر بند ۱ ماده ۴ قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، استقرار نظم و امنیت و تأمین آسایش عمومی و فردی در جامعه، یکی از وظایف ناجا محسوب می‌شود؛ که در ارتباط با اجرای این وظیفه بسیار مهم به جرئت می‌توان ادعا و اذعان نمود که این سازمان از جمله نهادهای حکومتی است که بیشترین سطح ارتباط و تعامل در حوزه‌های امنیتی، خدماتی و اداری را با شهروندان دارد. این سطح از ارتباط و تعامل فراگیر و گسترده به‌عنوان یک بستر و ظرفیت بالقوه و مؤثر در حوزه ترویج فرهنگ دینی و حاکمیت ضوابط اسلامی و الهی، در ایفای وظایف کارگزاری حکومت اسلامی به‌عنوان یکی از ابزارهای غیرقهری و پیش‌رویدادی و برخورد نرم در مقابل القای افکار ضددینی و خلاف اصول اخلاقی، ابتدال و بی‌بندوباری، فقر فضایل و حاکمیت ردائل و... که از برخی مؤلفه‌های جاهلیت مدرن هستند، می‌تواند نقش بی‌بدیلی داشته باشد. شاهد مثال این موضوع، اشارات آیات و روایات درباره اخلاق حسنه پیامبر اسلام ﷺ در دوران جاهلیت اولی است که با این مضمون تعبیر می‌شود که رشد و تأثیر دین اسلام در قلب انسان‌های آن دوران، در نتیجه اخلاق حسنه و برخورد توأم با رأفت و مهربانی رسول خدا بوده است که به نظر می‌رسد این موضوع یک سبک مدیریتی نرم در مقابله با جهل و نادانی مردمان دوران جاهلیت است و نیروی انتظامی نیز باید با پیروی از آیات و روایات و سبک و سیاق ائمه

معصوم علیه السلام و بزرگان دینی در مقابله با جاهلیت مدرن، ایفای نقش نماید.

صرف نظر از آنچه در باب اقدام های ایجابی، رفتاری و در واقع حرکت فرهنگی نرم که ناجا می تواند در مبارزه با مظاهر جاهلیت مدرن به کار گیرد قانون نیروی انتظامی در بند ۸ ماده ۴ برخی از وظایف قانونی در حوزه های مختلف مأموریتی در برخورد با ناهنجاری های اجتماعی را به شرح زیر بیان نموده است:

الف) مبارزه با مواد مخدر؛ ب) مبارزه با قاچاق؛ ج) مبارزه با منکرات و فساد؛ د) پیشگیری از وقوع جرم؛ ه) کشف جرائم؛ و) بازرسی و تحقیق؛ ز) حفظ آثار و دلایل جرم؛ ح) دستگیری متهمان و مجرمان و جلوگیری از اختفا و فرار آن ها؛ ط) اجرا و ابلاغ احکام قضایی.

با عنایت به مؤلفه های جاهلیت مدرن که پیش تر اشاره شد و در تطبیق مؤلفه های پیش گفته با وظایف و مأموریت های قانونی نیروی انتظامی آنچه بیش از پیش در مبارزه با برخی مصادیق جاهلیت مدرن نمایان می شود عبارت اند از مبارزه با مواد مخدر، مبارزه با قاچاق و مبارزه با منکرات و فساد که در مقابل مظاهری از جاهلیت مدرن از قبیل احکام فرهنگی اجتماعی، شراب، قمار، فساد اخلاقی و تبرج که از جمله مهم ترین آسیب های حوزه های اجتماعی و فرهنگی حال حاضر جوامع بشری هستند که البته ابزار استعمار و استثمار ابرقدرت ها برای سیطره فکری و اعتقادی و عقب ماندگی و عقب راندگی کشورهای جهان به شمار می آید؛ بنابراین نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران می تواند با در اختیار داشتن ظرفیت عظیمی از برخورد های نرم و ارشادی و یا در مواقع لزوم توسل به اختیارات سلبی و فهرآمیز با رعایت اصول انسانی و بهره گیری از آموزه های دینی و اسلامی، تحت زعامت و ولایت مقام معظم رهبری که رهنمودهای پیامبرگونه و هوشمندانه ایشان، با مصادیق فساد و جاهلیت مدرن برخورد نماید.

۸- بحث و نتیجه گیری

بحث درباره جاهلیت مدرن به عنوان پدیده‌ای نوظهور در جهان معاصر، نیازمند کنکاش در تفکرات بجای مانده از گذشته است که اگرچه در عصر جاهلیت اولی، به تاریخ سپرده شده بود اما امروزه شاهد سر برآوردن آن‌ها در مظاهر جدید هستیم. «رژی بلاشر» شرق‌شناس فرانسوی و نویسنده کتاب تاریخ ادبیات عرب، در این باره می‌گوید که منظور از جاهلیت «دوران نادانی و جهالت نیست که در برابر دوران بعد، یعنی عصر علم که پیامبر اسلام ﷺ ایجاد کرد؛ لفظ جاهلیت در حقیقت شامل تمام پدیده‌های خشونت، درندگی، استبداد، خودپرستی و... می‌شود».

بنابراین منظور از جاهلیت، هر پدیده، اندیشه یا حرکتی است که انسان را از مدار انسانیت خارج کند و موجب غفلت انسان از گوهرهای وجودی خویش شود. با این توصیف می‌توان گفت، به همان نسبت که برخی انسان‌ها در گذشته غرق در جاهلیت بودند، اکنون نیز به همان نسبت یا بلکه بیشتر، عده‌ای در جاهلیت به سر می‌برند. با این تفاوت که جاهلیت گذشته سهل‌تر از جاهلیت مدرن بود و جاهلیت مدرن بسی پیچیده‌تر و مجهز به ابزار مدرن است. با توجه به بخشی از آیه ۳۳ از سوره احزاب، که می‌فرماید: «لَا تَبْرَحُنَّ تَبْرُجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى» «و همچون جاهلیت نخستین در بین مردم ظاهر نشوید». برخی از مفسران با استفاده از تعبیر «جاهلیت اولی» این نکته را بیان کرده‌اند که جاهلیتی در آینده رخ خواهد داد که به مراتب سخت‌تر از جاهلیت قبل از اسلام است. سؤال این است که آیا واقعیت زندگی مدرن امروز این است که انسان‌ها مجبورند دست به کارهایی بزنند که آنان را از هویت و ماهیت انسانی‌شان دور می‌کند؟ این جاهلیت مدرن چگونه در روند به اصطلاح «جهانی شدن» ترویج و گسترش یافته است؟ ظهور تروریسم لجام‌گسیخته در روزگار کنونی برآمده از جاهلیت مدرن است که بسترهای لازم را برای رشد اندیشه‌های انحرافی فراهم آورده است. ظهور گروه‌های تروریستی از القاعده تا داعش، جبهه النصره، بوکوحرام، الشباب، احرار شام و ده‌ها گروه خطرناک دیگر، محصول جاهلیتی است که امروز در پشت دنیای پیشرفت، پنهان

شده است و هیچ حدود مرزی هم نمی‌شناسد و سربریدن انسان‌ها و زنده به آتش کشیدن زنان و کودکان و اشتهای سیری‌ناپذیر به نابود کردن میراث تاریخی جوامع بشری، به امری رایج بدل شده است. تخریب آثار تاریخی عراق در موصل و در سوریه و قدس همگی مبین آثار خطرناک چنین جاهلیتی است.

جریان مخرب دیگری هم در روند گسترش این جاهلیت نقش داشته است و آن بی‌تفاوتی به جنایات بدون مرز گروه‌های تروریستی است که سبب گسترش دایره جغرافیایی فعالیت آن‌ها از خاورمیانه تا آفریقا و غرب و جنوب شرق آسیا و حتی در قلب اروپا شده و نگرانی‌های جدی در سطح جهان پدید آورده است که ریشه‌های آن را در گفتمان جاهلیت مدرن باید جستجو کرد؛ جاهلیت مدرنی که سبب آسیب‌پذیری همگانی شده است؛ بنابراین دول غربی مدعی مبارزه با تروریسم، دیگر نمی‌توانند با برخورد ابزاری نسبت به این پدیده شوم نقش خود را نادیده بگیرند، زیرا ترکش‌های چنین گفتمان خطرناکی، دامن آن‌ها را نیز گرفته است.

از این رو باید گفت ریشه‌های جاهلیت در جوامع پیشرفته در همان شهوت و غضبی است که پایه‌های جاهلیت در دوره قبل از اسلام را تشکیل می‌داد؛ اما با این تفاوت که در جامعه متمدن امروزی و در روند به اصطلاح جهانی شدن، علم و تمدن، برخلاف انتظار در مقابل این جاهلیت نایستاده بلکه خود به عنوان ابزار تسهیل‌کننده جاهلیت مدرن این جوامع را در سراسری قرار داده است که مقصد آن، همان جاهلیت دوران گذشته اما با نمادهای دنیای متمدن است. بر همین اساس است که جاهلیت مدرن از جاهلیت دوران گذشته خطرناک‌تر می‌شود. به گونه‌ای که پدیده‌هایی مانند انحرافات اخلاقی در روابط جنسی، فساد و کشتار انسان‌ها بر مبنای تفکرات نژادپرستانه و حس برتری جویی و سلطه بر انسان‌ها با تکیه بر برتری علمی، به عنوان مظاهر و ابزار اقتدار در زندگی مدرن غربی، به صورت امری پذیرفته شده جلوه می‌کند.

با نهاده شدن چنین تفکری امروزه گروه‌های نژادپرست، با نام‌ها و نشان‌های مختلف بر

این باورند که ازلحاظ رنگ پوست و نژاد بر دیگران برتری دارند و در طول تاریخ همین تفکرات برآمده از جاهلیت به‌عنوان موتور محرکه‌ای برای تحقیر یک گروه و توجیه تعرض و فشار از سوی صاحبان این تفکر بر گروه‌های هدف در جامعه و حتی در دیگر کشورها به کار گرفته شده است؛ این حرکت انحطاطی از طریق امپراتوری‌های رسانه‌ای غرب، پیوسته در حال ترویج و تبلیغ بوده و به‌تدریج به مسخ شدن انسان‌ها و ادغام و استحاله آنان در فرهنگ غرب منجر شده است.

بنابراین در نگاه به نقش و تأثیر تفکرات جاهلانه در شکل‌گیری بحران‌های جهانی، باید توجه داشت که جاهلیت صرفاً به معنی نادان بودن نیست. به تعبیر رهبر معظم انقلاب، جاهلیت در معنای وسیع، عبارت از غلبه و حاکمیت نیروی شهوت و غضب انسانی بر محیط زندگی است. در چنین وضعیتی جوامع انسانی، به شکلی درمی‌آیند که فضایل و ارزش‌های اخلاقی و انسانی در آن‌ها گم می‌شود و با دور شدن جامعه از معنویات، رفتارهای وحشیانه و رذیلانه به‌جای آن قرار می‌گیرند.

دقیقاً در همین دور باطل است که علم در خدمت تمایلات زیاده‌خواهانه حاکمان جهانی قرار می‌گیرد و با منحرف شدن حاکمیت‌ها از مدار اخلاقی و انسانی، با وجود توسعه دانش و صنعت، جاهلیت گسترش می‌یابد و به شکل مدرن خود ظاهر می‌شود.

بر این اساس است که جاهلیت مدرن در جامعه، رواج می‌یابد و ناهنجاری‌ها بر اثر کم‌رنگ شدن اعتقادات و با عبور از مقدسات بشری، به رفتارهای غالب در جامعه تبدیل می‌شوند و به‌تدریج عمومیت پیدا می‌کنند؛ بنابراین امکان دارد که جامعه‌ای از علوم تجربی و غیرتجربی نیز بهره برده باشد اما درعین حال جامعه‌ای اساساً جاهل تلقی شود. این واقعیت را می‌توان در مشکلات اجتماعی، اخلاقی و سیاسی در جامعه مدرن امروزی غرب و در رویکردهایی مشاهده کرد که مبنای آن پیروی از تفکرات و تمایلات جاهلانه است، جامعه‌ای که در آن شهوت و غضب به زشت‌ترین صورت آن تجسم یافته است.

۹- پیشنهادها

- برگزاری دوره‌های آموزشی در سطوح مختلف مدیریتی و کارکنان ناجا به منظور تبیین نمادهای جاهلیت مدرن در راستای صیانت از کارکنان و خانواده‌های آنان در مقابله با این پدیده انحرافی که این اقدام می‌تواند با توجه به حضور کارکنان و خانواده‌های آنان در جامعه، اثربخشی قابل توجهی در تبیین ریشه‌های انحرافی موضوع و آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی از آثار و تبعات ویران‌کننده آن در جامعه داشته باشد.

- پیش‌بینی و برگزاری همایش‌های مرتبط با موضوع جاهلیت و دعوت از صاحب نظران حوزه و دانشگاه برای ایجاد کارگروه‌های تخصصی مرتبط با موضوعات در حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی و... و مقابله با فعالیت‌های دشمن که با استفاده از ابزارهای جاهلیت مدرن ایجاد می‌کند.

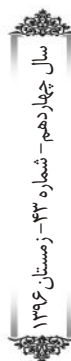
- شناسایی سطوح مخاطبان هجمه‌های جاهلیت مدرن (نوجوانان، جوانان و...) و استفاده از ظرفیت‌های معاونت اجتماعی ناجا برای تعامل و بهره‌گیری از شبکه‌های دیداری و شنیداری صداوسیما برای آگاهی بخشی و آموزش به شهروندان و مخاطبان آسیب پذیر جامعه در برابر شکل‌گیری تفکرات جاهلانه که منجر به کم‌رنگ شدن اعتقادات، فضایل و ارزش‌های اخلاق و جایگزینی ردائل و تفکرات انحرافی در جامعه می‌شود.

- شناسایی و بهره‌گیری از مبلغان متعهد و متخصص حوزه و دانشگاه و استفاده از آموزه‌های دینی و قرآنی با رویکرد اجتماع‌محور و استفاده از مشارکت شهروندان، مساجد، مدارس، دانشگاه‌ها، ادارات و... .

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه.
- امین زاده، جمشید (۱۳۹۴). جاهلیت مدرن در جهان معاصر - جاهلیت، ریشه بحران‌ها در جهان.
- ابن ابی زینب، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷ق). الغیبة للنعمانی، تهران، چاپ اول.
- بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران - ۱۳۹۶/۰۱/۱۰
- بیانات در دیدار مردم قم ۱۳۶۸/۱۰/۱۹
- بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی با رهبر انقلاب - ۱۳۹۴/۰۲/۲۶
- بیانات در دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین علیه السلام ۱۳۹۴/۰۲/۳۰
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری (دامت افاضاته).
- درویشی، امید (۱۳۹۵). جاهلیت مدرن و راه‌رهایی از آن.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۳) لغتنامه، جلد ۵، چاپ اول از دوره جدید، تهران: دانشگاه تهران.
- جاهلیت مدرن در کلام رهبری (۱۳۹۵).
- جهاننگلو، رامین (۱۳۸۴). موج چهارم، ترجمه منصور گودرزی، تهران: نشر نی، چاپ چهارم.
- شفیعی سروستانی، اسماعیل (۱۳۸۹). جاهلیت مدرن در رویارویی با امام زمان (عج)، تهران: موعود عصر.
- صالحی، امیرحسین (۱۳۹۴). «جاهلیت مدرن، جهل به امام زمان (عج)»، مجله دین و اندیشه.
- قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ق). تفسیر القمی، قم، چاپ سوم.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۹). أصول الکافی، ترجمه مصطفوی، تهران، چاپ اول.
- رستم، علی (۱۳۹۴). دین و اندیشه / دین سه‌شنبه ۱۲ خرداد ۱۳۹۴ - ۱۰:۱۰:۱۰ / کد مطلب: ۲۹۷۰۳۴

- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۳ ق). بحار الأنوار، بیروت: اسلامیه، چاپ دوم.
- مفید، محمد بن محمد (۱۴۱۳ ق). الأملی (للمفید) قم، چاپ اول.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۸۱). تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ بیستم.
- الکورانی العاملی، الشیخ علی (بی تا). معجم أحادیث الإمام المهدي (ع)، جلد ۱.
- هودشتیان، عطا (۱۳۸۱). مدرنیته، جهانی شدن و ایران، تهران: چاپخس، عطا.
- ویکی پدیا، دانشنامه آزاد (۱۳۹۵). «دوران مدرن».
- <http://www.mashregnews.ir/fa/news/426409>.
- www.mahdi313.org/page.php?page=showarticles&cat=81&i.
- The online version of the Iranian daily Hamshahri.